
РЕЦЕНЗІЇ

УДК УДК 821.161.2'06.09(092)(477.51)
DOI 10.31654/2520-6966-2022-20F-106-232-235

О. М. Капленко

кандидат філологічних наук, доцент кафедри літератури, методики її навчання, історії культури та журналістики

**Концептуально і натхненно
(Рецензія на книгу Самойленка Г. В. «Пантелеймон Куліш
і Ганна Барвінок: доля, Україна, любов (мотронівський
період життя і творчості)»: монографія. Ніжин:
НДУ імені Миколи Гоголя, 2021. 174 с.)**

Сучасне кулішезнавство багате на розвідки, присвячені творчості Пантелеймона Куліша, що різнобічно характеризують творчість письменника як одну із ключових фігур відповідного періоду в історії української культури загалом, і літератури зокрема. Дослідники обирають різні критерії огляду, формують контекстуальні поля, щоби яскравіше висвітлити постать митця. Увага повністю концентрувалася на ньому.

Натомість рецензована монографія розширює межі основного об'єкта дослідження і пропонує читацькій аудиторії поринути в історію подружнього поступу визначних українських письменників та громадських діячів Пантелеймона Куліша і Ганни Барвінок мотронівського періоду життя і творчості. Ідеться про чергову розвідку відомого літературознавця, культуролога, представника ніжинської літературної школи, практика і теоретика, довкола якого вже сформована своя літературознавча і дослідницька школа, професора Г. Самойленка. Книга фактично фіксує узагальнюючий емоційний етап дослідження заявленої теми, адже вражає накопичений фактичний матеріал, вироблена авторська концептуальна модель, а також відчутний особистий інтерес.

Пропонована авторська інтерпретація теми спирається на кілька базових принципів. Деякі з них спробуємо оприаявити.

Насамперед варто зауважити на способі фокусування аналітичного погляду. Г. Самойленко тут суголосний, як нам видається, із надзвичайно популярною тенденцією у сучасній гуманітаристиці – дослідженні практик повсякдення. Основна сутність визначається посиленою увагою до повсякдення як до «крихти буття», а отже, увагою до конкретної людини, до практичного наповнення її щоденного життя. Звичайно, поштовхом до таких досліджень стали саме філософські розвідки, які від абстрагованих теоретизувань повернулися до проблем людини, засвідчивши процес гуманітаризації філософського дискурсу. Також інтенсивно цю тенденцію підхопили історики, адже сьогодні історія повсякденності функціонує як один із напрямків розвитку історичної науки.

Літературознавство і культурологія, на перетині яких постала монографія Г. Самойленка, теж активно залучають сьогодні відповідний теоретичний інструментарій, формуючи нову методологію дослідження. Щоправда, дослідники часто уникають прямої вербалізації використання цієї методології, а проте у процесі дослідження уповні демонструють її засадничі принципи. Рецензована книга достатньо перекожливо ілюструє це. Скажімо, вже спосіб рубрикації матеріалу скеровує реципієнта на усвідомлення потужного культурного потенціалу Пантелеймона Куліша та Ганни Барвінок (О. Білозерської) саме через призму їхнього приватного повсякдення. Відтак у роботі на першому місці – доля і особисті взаємини подружжя крізь призму їх творчого зростання, становлення, визначення їх ролі у історії української літератури і культурного життя в цілому. Тут дуже емким і цікавим є велика кількість епістолярного матеріалу, який яскраво презентує рівень життя подружжя і ті перипетії, які їм довелося пережити.

На це скерований вже сам спосіб структурування книги. Її зміст відображає періодизацію життя Кулішів у Мотронівці, що перемежується цікавими розвідками про родинні і творчі зв'язки, про напруження подружжя, про рецепцію творчості, цінні ілюстрації. Так, ми в деталях бачимо передісторію та саме весілля П. Куліша і О. Білозерської, їхні емоції і почуття, перемежовані щедрим цитуванням листів і спогадів. Спостерігаємо післявесільний період, мотронівські зв'язки та зустрічі, родинні взаємини тощо.

Надзвичайно цінним є включення у структуру монографії рецепції постаті П. Куліша новим поколінням інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст. Відповідні спостереження вміщені автором монографії у розділі «Нова епоха – нове сприйняття творів П. Куліша». Розпочинається він оглядом Грінченкового сприйняття творчості

Пантелеймона Куліша. Так, Борис Грінченко у своєму нарисі позитивно оцінював народні витоки формування світогляду, його потяг до народних джерел. Також він відзначав захоплення П. Куліша минулим Україною, попередивши сучасні дослідження історіософії письменника.

У книзі переконливо показано, що з великим розумінням Б. Грінченко поставився і до природи напружених взаємин П. Куліша із тогочасною українською інтелігенцією, що проживала у Петербурзі, і тут професор Г. Самойленко справедливо вказує на його вміння «аналізувати складні явища, по-філософськи підходити до їх розкриття, визначати те типове, що притаманне йому» (с. 133).

Важливо також, що саме Б. Грінченко зауважив на незмінній позиції П. Куліша і відкинув тезу інших дослідників про різку зміну поглядів письменника у другій половині життя. Ґрунтовний аналіз публіцистики П. Куліша засвідчив існування двох постійних принципів його світогляду – самотності розвитку малоруської народності і водночас прихильність державного приєднання. Б. Грінченко оголює внутрішні протиріччя світогляду П. Куліша, але водночас усі його пориви були спрямовані на трансляцію сучасникам і наступникам глибокої поваги до шукань письменника. Свідченням цьому є такі рядки із книги: «...дослідник намагався підняти цінне в спадщині письменника, висловити свою повагу до П. Куліша, його титанічної праці, яка може служити зразком для інших. Б. Грінченко в оцінці помилок письменника обрав специфічну позицію: він намагався їх пояснити, розібратися в них і до цього закликав читачів. У статтях не відчувається осуду П. Куліша навіть там, коли дослідник торкається його грубих помилок. І в цьому повчальність критики Б. Грінченка. Повага і любов до спадщини П. Куліша відчутні в усьому, що подає нам автор» (с. 146).

Так само важливими у книзі є повідомлення про ідейний зміст реферату громадського діяча, депутата Державної думи Іллі Шрага, що відзначається спорідненістю із оцінкою творчості П. Куліша Б. Грінченком. Основний акцент у цій розвідці здійснено на проукраїнській позиції П. Куліша. У цьому контексті згадано його роль у виданні альманаху «Хата», журналу «Основа», продукування етнографічних та історичних матеріалів, редагування творів українських письменників, перекладацьку діяльність. Професор Г. Самойленко фактично співставляє праці обох сучасників, вказуючи на спільні та відмінні позиції у згаданих нарисі та рефераті.

Насамкінець у цьому розділі автор монографії згадує лист до Ганни Барвінок Ферапонта Саєнка, місцевого діяча культури, вчи-

теля з Борзнянщини. Г. Самойленко навмисне залишає без авторського коментаря цей лист, оскільки він самостійно свідчить про велику повагу до Кулішевого доробку, з одного боку, і про усвідомлення необхідності подальших досліджень, адже, як зазначено: «ми ще не можемо гаразд розгледіти всього, бо дуже ще, близько перед нашими очима» (с. 152).

Ще один принцип моделювання монографії, на якому зауважимо, це реставрація Мотронівки як культурного гнізда у свідомості сучасників. Тут ми знову повертаємося до духовного потенціалу господарів хутора, але в дещо іншому ракурсі. Культурологічна топоніміка Чернігівщини постійно перебуває у спектрі наукових інтересів Г. В. Самойленка, а тому він моделює феномен Мотронівки як через зіставлення з іншими садибами («І все ж садиба Кулішів не перетворилася на звичайнісіньке хutorське сільськогосподарське поселення, бо культурна діяльність господарів піднімала цю садибу до значення гнізда культури. І, відрізняючись від раніше описаних нами дворянських садіб за зовнішніми ознаками, вона все ж рідниться з ними своєю духовністю»), так і через вибудовування, так званих, мотронівських етапів у житті господарів. Відтак, маємо взаємообернений вплив: подружжя Кулішів «живило» Мотронівку як духовний центр, але і Мотронівка теж наснажувала духовним потенціалом своїх господарів.

Також варто зазначити, що рецензована книга цілковито може бути свідченням оцінного плюралізму, адже за аксіому береться доктрина множинності у пошуку істинного сенсу певного явища чи феномену. Особливо це виявляється в оцінці творчості і діяльності П. Куліша. Монографія залучає потужний епістолярний і літературно-критичний доробок, а окремий розділ навіть присвячено темі нової епохи і нового сприйняття творів письменника.

Відтак, монографія Г. В. Самойленка, переконана, знайде свого вдячного читача, адже пропонує потужну сув'язь фактажу, аналізу і естетики в оцінці феномену відомого подружжя.

O. M. Kaplenko

Associate Professor at Literature, Methods of Its Teaching, History of Culture and Journalism Department of Nizhyn Mykola Gogol State University

Conceptual and Inspiring

(Review of the book by H. V. Samoilenko "Panteleimon Kulish and Hanna Barvinok: the Fate, Ukraine, Love (Motronivka Period of Life and Creative Work)": the monograph. Nizhyn: Nizhyn Mykola Gogol State University, 2021, 174 pages)